

insamling och bearbetning av källmaterialet. Avsnittet om Polen innehåller 460 fotnoter och det om DDR 375, av vilka en stor del utgör referenser till tidningsartiklar, privata intervjuer och andra typer av "privat" information. Mycket av den senare är dessutom av så pass känslig natur (frågor om olika ljusskygga aktiviteter) att källorna inte kunnat lämnas ut.

Recensentens omedelbara plikt blir därför att resa ett varnande finger dels för representativiteten i det "lättare" materialet, dels för tillförlitligheten hos de anonyma källorna. En saklig bedömning på denna punkt skulle emellertid kräva dels en kontroll av samtliga källor (vilket förefaller föga tilltalande), dels ett brytande av utlovad anonymitet (vilket är direkt uteslutet). Det återstår således endast en impressionistisk bedömning och denna måste utfalla till Åslunds favör.

Att handha denna typ av källmaterial har många drag gemensamt med arkeologiska utgrävningar. Det finns många olika skärvor från många olika föremål, och det kräver stor erfarenhet och ett gott omdöme för att undvika att sätta samman en kruka av skärvor från ett fat. Åslund förefaller besitta dessa egenskaper, vilket bl a visas av att den bild han tecknar, i sina beröringspunkter med tidigare forskning runt närliggande problem, ger ett habit intryck. Till hans fördel talar även att han själv på ett antal punkter i texten ger egna källkritiska reflektioner över materialets tillförlitlighet. Låt oss därmed övergå till innehållet.

En sak som framgår mycket tydligt i denna bok är vikten av olika nationella traditioner. Som Åslund mycket riktigt påpekar, har begreppet "rättsstat" aldrig vunnit genomslag i polsk ekonomisk förvaltning, och detta har de polska entreprenörerna på ett mycket handfast sätt fått erfara. Tidvis har de blivit utsatta för regelrätta förföljelser och genomgående har de klassats som andra rangens medborgare, "en okultiverad och omoralisk hop" (s 62). Avsaknaden av en klar gräns mellan vad som är legalt och illegalt har lämnat ett stort utrymme för byråkratiskt godtycke, och även under perioder av en relativt välvillig officiell inställning har mutor och maktmissbruk varit normala

Anders Åslund:

Private Enterprise in Eastern Europe

När man talar om den privata sektorn i Öststaterna går tankarna oftast antingen till jordbruket eller till olika former av svarta och mer eller mindre illegala aktiviteter. Om detta finns mycket skrivet. Anders Åslund tar sig emellertid i boken *Private Enterprise in Eastern Europe* (London, 1985) an det som blir över, dvs enskilda individer, utanför jordbrukssektorn, som för egen vinning, och med myndigheternas goda minne, bedriver privat verksamhet. Om detta finns endast föga tidigare skrivet, vilket också mycket riktigt framhålls av Oxfordprofessorn Włodzimirz Brus, då han i sitt förord kallar denna bok för "den första i sitt slag".

Åslund koncentrerar sitt intresse till en jämförelse av utvecklingen i Polen och DDR (varför dessa två?) under efterkrigstiden, och det som omedelbart imponerar på läsaren är den arbetsprestation författaren har utfört, enbart genom

inslag i entreprenörens vardag.

Ett annat fenomen som författaren med nästan rörande tydlighet bringar i dagen är den officiella handfallenheten inför den privata sektorn. Som en mycket het potatis har man över tiden bollat de privata entreprenörerna fram och tillbaka, utan att kunna förmå sig att komma till ett avgörande. Ur ideologisk synvinkel bör den privata sektorn givetvis med det snaraste utrotas, då entreprenörerna skaffar sig stora inkomster på ett illegalt – eller åtminstone oetiskt – sätt, och samtidigt utsätter den socialiserade sektorn för otillbörlig konkurrens.

Varje offensiv mot detta ogräs i den socialistiska åkern – och det har funnits ett flertal sådana – har emellertid lett till samma resultat: man lyckas slå ut en del av den privata produktionen, samtidigt som den socialiserade sektorn visar sig patetiskt oförmögen att träda i dess ställe. Efter ett tag växer klagomålen på bortfallet inom hantverk och servicenäringar (kanske inte minst från socialiserade företag som haft privata underleverantörer) och så slår pendeln över åt andra hållet.

Det man tycks vara helt oförmögen att lära sig, är att man inte kan få någonting för ingenting. Priset för att de privata entreprenörerna skall kompensera för den socialiserade sektorns oförmåga är att dessa får göra sig en hacka på köpet, och denna hacka kan ibland vara tämligen betydande, givet de stora risker man dagligen tvingas ta. Så snart priset skall betalas växer emellertid den ideologiska indignationen inom partiet – påhejad av "vanligt folk" som ser entreprenörernas vinster – och så slår pendeln tillbaka igen.

Ur detta ekorrhjul tycks inte finnas någon utväg, och Åslund är frisk i sin analys då han om reformförespråkare som Oskar Lange och Edward Lipinski säger, att de "gav uttryck för ekonomisk pragmatism och tolerans, men deras uppfattning av den ekonomiska verkligheten led av en marxistisk snedvridning" (s 57). Storskalig socialiserad produktion är, *per definitionem*, överlägsen och när de privata entreprenörerna envist vägrar att acceptera denna lag står man handfallen.

Den privata sektorns utveckling i DDR uppvisar samma historia av pendling fram

och tillbaka som i Polen, men svängningarna har varit mindre våldsamma och någon parallell till det polska byråkratiska godtycket finns inte. (Den tyska legala och byråkratiska traditionen är av uppenbar betydelse här.) Snarare har det genomgående varit så att den privata sektorn haft en väl definierad – om än till omfånget föränderlig – roll att spela i den socialiserade ekonomin. Redan 1947 deklarerade Walter Ulbricht den viktiga principen om konkurrens (*Wettbewerb*) mellan privata och socialiserade företag. Förvisso var det aldrig tal om lika villkor, och den underliggande strategin var att de privata företagen gradvis skulle dö ut, men under tiden fick de väl avgränsade "reservat" där de kunde verka, och deras initiativförmåga tillvaratas.

Intrycket av tysk ordning förstärks även av att ett flertal bärande principer för den privata sektorns verksamhet har varit oförändrade sedan slutet av fyrtiotalet. Ett exempel är prispolitiken som – inom de sektorer där privata entreprenörer tolererats – har medgivit så pass stora vinstmarginaler att någon underjordisk verksamhet inte har blivit nödvändig. Önskan om att integrera den privata sektorn i ekonomin har även manifesterats i att man uppmuntrat såväl kommissionshandel som statligt delägarskap. Den ideologiska irritationen över stora vinster och otillbörlig konkurrens har dock funnits där – liksom i Polen – och graden av tolerans har varierat över tiden.

Det finns således stora likheter mellan de två länderna, men det finns även skillnader, och en väsentlig sådan ligger i de olika typer av entreprenörer vi finner. Osäkerheten och de stora riskerna gör att den polske entreprenören huvudsakligen kommer att vara intresserad av snabba affärer, av själva handelstransaktionen snarare än av produktionen. Planeringshorisonten är kort och vinsterna höga. Som Åslund påpekar, har vi här en ny typ av entreprenör, "formad av socialismen och avskuren från gamla affärstraditioner" (s 208). I DDR däremot gör tryggheten att den gamla typen av hantverkare i större grad har överlevt, konservativ, försiktig och relativt laglydig; en "kvarleva av det gamla samhället".

Härav skulle man kunna förledas att lägga otillbörligt stor vikt vid nationella skillnader, men detta tillbakavisas insiktsfullt av författaren, då han menar att den privata sektorn av andra skäl har haft mycket olika förutsättningar i de bägge länderna. För det första var Polen utsatt för en lång ockupation, då befolkningen lärde sig att enda vägen till överlevnad var underjordiska aktiviteter. I DDR passerade denna period snabbt förbi. För det andra varade "högstalinismen", och därmed förknippade förföljelser av privat verksamhet, i Polen under åtta år, medan den i DDR endast varade under det sista halvåret före Stalins död (den oavgjorda Tysklandsfrågan är viktig här). Slutligen har den ideologiska attityden varit mycket annorlunda. Polska entreprenörer har diskriminerats som klassfiender, medan deras tyska kollegor har åtnjutit viss respekt, under fredlig samexistens.

Åslunds kanske mest intressanta slutsats är dock att den privata sektorn helt enkelt inte *kan* avskaffas i en ekonomi av sovjetisk typ: "Varje anspråk på att det skulle gå att avskaffa den privata sektorn är likvärdigt med en preferens för marknadsobalanser och illegal företagsamhet" (s 218). Samtidigt tycks det finnas en oundviklig dynamisk process här: ju mindre den privata sektorn blir, desto värre blir marknadsobalanserna, och följaktligen korruptionen. Ekonomin blir legalt degenererad, och slutpunkten är den socialiserade sektorns totala förödelse: "När den privata sektorn har blivit fullständigt genomkorruperad vinner den paradoxalt nog i politisk betydelse, genom att växande brister och köer allt klarare visar dess avgörande betydelse för att skapa marknadsbalans" (s 221).

En klarare illustration av de socialistiska ekonomiernas grundläggande konflikt mellan politiska preferenser och ekonomisk effektivitet torde vara svår att finna. Åslunds bok rekommenderas varmt till såväl lekmän som veteraner i branschen.

Fil dr *Stefan Hedlund*
 Nationalekonomiska institutionen
 Lunds universitet